

אנדרה נואז'ור: על ז'ק פֵּרֶון

יצירתו של ז'ק פֵּרֶון (Ferron), רופא של פרוור, אפשר שמעולם לא היתה יוצאת מן המחשכים לולא באו מכתבים מרובים ונמרצים אל מערכות העתונים וגילו מזג של הומוריסט, של פולמוסן, של בעל-מוסר ואפילו של ממשל-משלים. עד 1962, מועד פירסומם של "סיפורים מן הארץ המפוקפקת", מקובל היה לומר כי פֵּרֶון, בעצם, פירושו כמה מחזות, לא טובים, לא רעים, מצחיקים, בייחוד משונים, מולייר ערוך בידי מרסל אַיימה ומתוקן בידי שו... השמרנים שבנו ודאי פחדו יותר ממכתביו הקצרים אך המפולפלים עד מאד. אכן, הרי זה רופא מוזר, למען האמת, הקורא למרותה של המדינה, המכריז על נכונותו לוותר על זכויות-היתר של מעמדו, ואשר בתקופה בה היה הסוציאליזם מתרחק מן הלאומיות מחשש פן תביא פגישתם של שני מונחים אלה להתלקחות של נאציזם, קם ועזב את המפלגה הסוציאליסטית, שאותה האשים, זמן רב לפני האחרים, שהיא משרתת אינטרסים המנוגדים לאינטרסים של העם הקיפאי. כשאתה חוזר וקורא במכתבים הללו, שאני מיחס להם חשיבות גדולה מפני שמתוכם נתגלה לנו סופר, אתה רואה שליטה מלאה באמנות הסיפור, קודם-כל, ובאמנות השיכנוע. לאחר שהיינו רגילים בדרשנים בינוניים נתקלנו כאן בבעל-מוסר השוקל את המלים, המפליא לערכן בסדר ובמשטר, והמשיג את מטרתו שאחת היא תמיד: להרוס בכוח הצחוק ולהציע ריפורמה ברמיזות דקות.

ז'ק פֵּרֶון הוא כמין מטיאור מצניע-לכת ויעיל, העובר בעולמנו הקטן ומשאיר אחריו אי-אלה אותות שעלינו לתרגמם איש-איש ללשונו שלו. לפני שנים לא מעט החל בדרכו כמבקר חברתי וכסופר מסופן. בפעם הראשונה נפגשתי בו אצל ראול רואה, הרוח החיה ב"הפעולה הסוציאליסטית". מעטים וכבושים היו דבריו, כמין נביא צנוע ומהסס. מעטים היינו, ודעותינו לא נשאו חן כלל בעיני העורכים הראשיים. הייתי בן שמונה-עשרה. פֵּרֶון הפיל עלי מורא בעיקר מפני שהיה רופא וסופר ואני פחדתי מן הראשון תוך שקינאתי בשני. רוכש הייתי לי אז את השכלתי הסוציאליסטית, רוצה לומר שחיפשתי את הדרך הבטוחה והמהירה ביותר להביא בה שיחזור מדיני וכלכלי לעמי. מאז קראתי כל מה שפירסם, עד שהבינתי לבסוף כי ברצותו לכתוב איזה דבר של קיים גילה את החולי שממנו אנו סובלים: סרטן-הלשון, סימן לסרטן הפושה בכל. כדי לכתוב סיפור שיהיו הבריות חוזרים וקוראים אותו—שהרי הקריאה החוזרת היא המבחן העליון—הביט סביבו, ומה ראה? הבריות נראו מאונגל-זים למדי, בעיקר העירוניים, שהושחתו על-ידי לשון החרושת, לשון האדונים, האנגלית. חזות זו מילאה אותו חלחלה והטילה אותו לפוליטיקה. מתוך שרצה להציל את יצירתו, הקדיש עצמו להצלת עמו. תחילה בצניעות, בכתבת מכתבים

לעתונים, מאמרים, ואחר-כך, בשנים האחרונות, בפירסום יצירות הנראות לנו מופל-
אות למדי, החל במפורסמות שבהן, "סיפורים מן הארץ המפוקפקת", שכתבור זמן
קצר באו אחריהם "סיפורים אנגליים ואחרים", אך בינתיים כתב מחזה נבואי כמעט,
"ראש המלך", מיזוג מוזר של הומור ושל להט פוליטי. אותן שנים לערך, כלומר
ב'64-1962, בא גם "Cotnoir", המצטרף לשלמות אחת עם הסיפורים, סיפור
גדול בו מיצה פרון את נשמת עמו תוך שנתן בו מנשמתו, ופירוש הדבר שהוסיף
לא מעט מסתורין ופיוט. במאמר אחד הודה כי יצירתו אינה חשובה הרבה אם
משווים אותה לסיפורים שמשמיעים מספרינו הזקנים וכי להם הוא חב תודה על עיקר
האמנות שלו. מובן, מספרים אלה יש להם אמנות אפיינית מאד, אמנות ספונטאנית
המפליאה אותנו, ובתוספת מעט דמיון הם מצליחים לתת לנו כמה וכמה נוסחים של
אותו סיפור. לשונם שייכת בעיקר לתחום של אמנות-עם לאמיתה, לשירה העממית
והפולקלורית הגדולה. העובדה שפ'רון הכיר בכך אינה באה אלא להדגיש את
האהבה שהוא הוגה ליוצרים הטבעיים האלה של שירתנו הלאומית, לתמיכה-הלב. אבל
אין הדבר מונע את יצירתו מהיות אגדה גדולה של ארצנו ה"מפוקפקת".

פרון מגלם את האמונה השלווה ואת הערמה המבודחת, שתי סגולות המעמידות
את אישיותו. הבטחון שעמנו סופו לנצח בא לי ממנו, ומודה אני שאין זה חוב של
מה-בכך. ב'1962 לא היה רעיון העצמאות מרעיש עולמות; מתנוון היה, כמונו.
כתבתי אז לפרון להתוודות לפניו על ייאושי, לספר לו על קטנות-אמונתי בעם הזה
הצוחק לכל דבר, חוץ מאשר לקבלת הלוואות מחברות מיוחדות-לדבר לשם רכישת
המכונית של השנה. הוא השיב לי בדברים האלה, אשר לא די שלא המסו את לבי
אלא אף מילאו אותי בטחון-עצמי: "אחת היא לי בהחלט אם תהיה מהפכה או לא
תהיה. בתנועה קיבוצית כגון זו אדם חש עצמו אבוד. אילו כדי לנקוט עמדה היית
צריך לשאול מה תהיה עמדת השכן שלך, בן-דודך, ובעיקר זו של כל הקנדים-
הצרפתים שאינך מכיר, היו הכל מתחילים לחכות לפל. לא, תודה. כל מה שאני רוצה
לדעת הוא זה שהמצב המדיני הנוכחי אינו ישר בעיני. חבל על אלה שאינם עושים
כמוני! אפילו אהיה יחיד, לא יפריע לי הדבר". היתה זו אופטימיות מצוינת, אופטי-
מיות של אדם החולם נכוחה, ומהלך הדברים עתיד היה להצדיקו, שהרי באו RIN
ו-PRQ ואחר-כך FLQ שעליהן בישר ב"ראש המלך" וב"כניעת הכוהנים". לפי
גירסתו, הרי העם הקיבקי לא די שהוא נשלט אלא שגם תמיד בגדו בו העילית
שלו ואנשי-כהונה מסוימים, בייחוד הגדולים שבהם, שהיו משלימים עם המצב משום
שמילאו בו תפקידים כדאיים. יש לזכור שפ'רון היה חבר במפלגה הסוציאליסטית
ועזב אותה מפני שלא יכול היה לקבל את האוטופיה של "הרפכת הסוציאליזם כמו
חטמית על גבי מצב קולוניאלי(...)" והסתרת שיעבודה של אומה אחת על-ידי זולתה
אגב העמדת הכל על מלחמת-המעמדות". הואיל ולא היה דוקטרינר שהדוקטרינה
עיורה את עיניו, פרש מבעוד-מועד ממפלגה שהתימרה להגשים אחדות לאומית של
שתי אומות שאחת מהן מושלת בחברתה, דבר שהוא בגדר סתירה מוחלטת. לעולם
לא יתפתה להאמין כי ריבונות לאומית היא מטרה שנית-במעלה, אמצעי להשיג

איוו שהיא מהפכה חברתית, וכל זה במסגרת של משטר מטיפוס קולוניאלי. ודאי שהוא מאמין בקידמה החברתית, ויותר מהרבה אחרים המשתכרים מן העקרון, אך בתנאי שלא יהיה זה מיקח של כסילים, דרך להגיש לנו בה, כמו שאומרים, מין קיבק, להבטיח לנו יתר בטחון, למשל, ובתוך כך לכופף עלינו דו־לשוניות, שהיא צעד ראשון בדרך להתבוללות.

מצד שני, מאמין פִּרוֹן בשותפות-עבירה אינסטינקטיבית בין הקנדים-הצרפתים, הבאה לידי ביטוי ברגעים של משבר. לא קשה לו לתאר לעצמו חזית שתאחד את כל היסודות הלוחמים שבעם הקטן שלנו. מעל לגיוני אידיאולוגיה, שהם דיקדוקי-עדינות מיותרים, הוא מעמיד את השיחרור הלאומי. מובטח לי כי ייאות להניח מעט מקום לישועי שיהיה מוכן לעלות לאניית-המשוטים שלנו. עוד אחד מן הדיבוקים של פִּרוֹן הוא הגורל המזומן לאינדיאנים, שבטים שהושמדו כמעט בידי הקולוניז-טורים ונדונו להירקב בשמורות הפדראליות המפורסמות. הוא טוען שהמתנחלים הקנדים היו מתרועעים עם ילידי-הארץ עד כדי לבוללו ואילו הקולוניזטורים האנגלו-סקסים לא עשו זאת, ודאי מתוך בוז, אם לא מתוך חישוב גרוע.

סיפוריו של פִּרוֹן נתקבלו בהתלהבות והכל קראו אותם. היתה זו זכותו של המחבר שכתב מחזות-קסמים קצרים בהסתמך על אגדות, על זוטות ממקור איברי. בסך-הכל, מלאכה נאה. הכל בסגנונו הטהור ביותר של פִּרוֹן, סגנון של בעל-אחוזה וקנטרן, עו־פנים ובלתי-צפוי כאחד. עד כאן, שום דבר יוצא-דופן, לדעת הבקורת. וגם פרס-המושל-הכללי, כתוספת, כדי להוכיח לרופא שפללי המשחק ההוגן שוררים כהלכה בארצו. אבל פִּרוֹן, היודע מה רצונו, נטל את הפרס שלו בחיך, מלגלג ורחוק מכל תמימות, והפליג אל תוך הלילה במחשבות עמוקות. עקבנו אחר פִּרוֹן בשיטוטו ברחבי הארץ. הוא סייר ברחבי הארץ, הטה אוזן לדיבורים של תושביה. ולאחר שסקר את הגיאוגרפיה, תהה פִּרוֹן נשמתו של קיבקי ממה היא קרוצה. היתה זו שאלה רצינית, והוא התיצב מולה ב"לילה". איש ממוצע, אינני אומר בינוני, שבנחת הוא עושה את דרכו בחיים ושלום לו עם הכל, אשר איזה צילצול בטלפון, גם זאת לעת לילה, מביא אותו לידי גילוי עברו, ילדותו, האויב, השנאה, כן, אותה שנאה בריאה המתה עם האויב, שותפות-בעבירה של סיציליאני אחד, השבת גברותו האבודה, ובייחוד נשמתו. כיון ששוב ניתנה לו נשמה, זו שנגנבה ממנו קודם-לכן, חדל הוא מלשאול את זו של אשתו; ועקב כך אהבתם מתחזקת. והכל נעשה אפשרי, כי על כן הקיבקים "הם עם מוזר ויוצרי-דופן, שלידתו תחת שלטון זר, עם סבלני ובלתי-נכנע המחכה לשעתו ולעולם לא יציית בלב שלם אלא לעצמו". הבקורת נבוכה ושתקה. ז'ן מרסל, ב"אקסיון נסיונאל", היה כמעט היחיד שעמדה לו ראייתו הצלולה לומר כי לפנינו כאן ספר גדול. כן, רומן גדול שנוגד מסמל גדול, לידתה הלילית של חרות. בעצם, הרי זה מסע אל קצה הלילה הקיבקי. מסע שהמבקרים לא היו שותפים לו—שמא מיוחד? אבל, אם לשוב אל פִּרוֹן, הרי הלו עודו משוטט בעולמו הקטן, חיוכו בוטה, משפטיו קלים וגמישים, רצופים רמיזות ושריטות ציפורן, והילוכו מאושש. העתיד נגזר מן ההווה והווה זה מקיים את הבטחותיו של

העבר. אבל "הלילה" היה החלק הראשון של פרשת-מעשה זו. צריך היה לבוא המשך לכך, בשם "אבא בוס", סיפור אליגורי לא פחות מ"הלילה" בשעתו. פ'רון אינו מסוגל להשתעבד לריאליזם או לנאטוראליזם; מבטו הסקרני נתלה במראית-העין של הממשי רק על-מנת להתרחק ממנה. גם כאן המציאות מזדקרת בכמין ערפל מיתולוגי. מאז-ומתמיד יודעים אנו כי אין עמנו חשוב הרבה בתוך צפון-אמריקה זו הכופה עלינו את האלהויות שלה ואת פירכוסיה-העצבנות שלה. אבל אצל פ'רון הניתוח חשוב פחות מן האליגוריה, המציאות פחות מן המיתוס, כי הוא משיב מנשמת-אפיו על כל זה ומעמיד לו יצור של הגיון שאותו הוא מכנה אבא בוס. נולד האל של אמריקה המודרנית; הוא מסמל את האינטרסים של גן-עדן מלאכותי, Asshold Finance. הדמות העיקרית, אשה, מתחלקת לשנים, והפפילה שלה נעשית בתולה אשר אבא בוס יעתיר עליה את חסדיו, כמו שיבשר לה מלאך אחד, שהוא כפילו של בעל הבית בו היא גרה. בעלה של בתולה חדשה זו מת גם הוא בשינוי-צורה, והשליח מודיע לאשה הזאת הברוכה-בנשים כי עתידה היא ללדת משיח, נביא האמת החדשה. אמנם כן, אבא בוס הוא האדם שנעשה אל, הוא הכוח המוחלט של הכסף המוצץ את נשמתם של בני-האדם ושמובטח לו אושר חמרי שבאשליה. ז'ק פ'רון עשה מעשה של חילול-הקודש בהעיוזו לכתוב באירוניה כבושה את האוונגליון של אלהות המורידה אותנו מנכסינו ושאוּלי לשווא אנו מתמרדים נגדה. אך אולי זו תקוותנו. אנו נחזור על יצירה זו כאילו קינה היתה. ועל בימת תיאטרון במזריאל נראה את "שמשות גדולות", שיחזור דמיוני של מרד-הפטריוטס מ-1837, שפ'רון מספר עליו בגירסה חדשה. עוד נחכה לספרים הבאים של אדם זה, שוודאי יכתוב את אגדת עמנו.